

Wie is mijn naaste? | Masterthesis Dirk de Baat | Universiteit voor Humanistiek

WIE IS MIJN NAASTE?

*Een zorgethische en theologische verkenning naar de juiste houding
van reformatorische christenen in het kader van de WMO*

Auteur:	<i>Dirk de Baat</i>
Begeleider:	<i>Dr. P. Dronkers</i>
Meelezer:	<i>Prof. dr. C.J.W. Leget</i>
Inleverdatum:	17 december 2015

Inhoud

Inleiding.....	3
Samenvatting.....	5
1. Probleemstelling.....	6
2. Hoofdvraag en deelvragen.....	8
3. Doelstelling.....	11
4. Methode	12
5. Het appel van de WMO.....	14
5.1 Eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid.....	14
5.2 Wat vraagt de WMO van reformatorische christenen?	15
6. Een kritische houding vanuit de theologie	18
6.1 Vernieuwing door het evangelie is nodig voor de kerkmensen zelf	18
6.2 Het belang van de cultuur	19
6.3 De juiste houding?	22
6.4 De Reformatorische christenen in relatie tot de cultuur.....	23
6.5 Conclusie	24
7. Een kritische reflectie vanuit de zorgethiek.....	26
7.1 Fasen van zorg	26
7.2 Conclusie	29
8. Conclusie.....	31
9. Literatuur.....	32

Inleiding

Wie is mijn naaste? (Lukas 10:29) Deze vraag stelden de farizeeën aan Jezus. Farizeeën waren de Joodse wetexperts. Zij wisten precies wat zij volgens de wet van God moesten doen voor hun naasten. De vraag was dus: Voor wie moet ik zorgen, en voor wie niet? Deze vraag is ook nu nog bijzonder actueel. Niet alleen in het christendom, maar in de hele maatschappij. Wie zorgt voor wie? Zorgt de overheid voor ons of niet? En in hoeverre dan? Zorgt de buurman voor mij of mijn familie? En voor wie moet ik dan zorgen?

Het onderwerp van deze thesis is ontstaan vanuit mijn onvrede met de houding van veel reformatorische christenen. Veel van hen lijken op dezelfde manier te leven als de farizeeën destijds. Volgens historicus Jan Zwemer (2001, p.71) is de focus bij hen vaak gericht op wetten en regels. In deze thesis zal echter blijken dat deze houding een aantal gevolgen veroorzaakt die niet corresponderen met de bedoeling van de wet van de tien gebodenⁱ. Jezus zegt tegen diezelfde farizeeën: Jullie hakken een sesamzaadje in tien stukjes om 10% belasting te betalen, maar vergeten de liefde, de bedoeling van de hele wetⁱⁱ (*Bijbel*, Mattheus 23:23). Het gevaar is dat de christenen het contact met de samenleving steeds meer kwijtraken. Dat christenen bekend staan als een groep fanatici die zeer gefocust zijn op ouderwetse tradities en alleen maar probeert om zich te distantiëren van de rest van deze samenleving. De WMO biedt christenen een mooie kans om de taak die de overheid terug wil geven aan de burger op te pakken. Op deze manier kan de WMO om dit beeld te nuanceren. Daarom wil ik graag met deze thesis inhoudelijke kennis opdoen waar we als reformatorische christenen dan naar toe zouden moeten en hoe deze houding van reformatorische christenen tegenover anderen aangescherpt kan worden vanuit maatschappelijk, zorghetisch en theologisch opzicht.

Ik dank mijn vrouw Jenny voor de vele uurtjes die ik mocht gebruiken om deze opleiding te doen. Zonder haar geduld en aanmoediging was deze masterscriptie een idee gebleven. Ook bedank ik mijn begeleiders, prof. dr. Carlo Leget en dr. Pieter Dronkers voor hun ondersteuning. In het bijzonder dank ik mijn ouders, vooral mijn

vader voor de wijze lessen die hij me heeft geleerd op dit vlak. Hij was het die de basis legde om anderen zonder vooroordelen te benaderen, maar ook om nooit klakkeloos over te nemen wat dominees, politici en andere te zeggen hebben. Mijn moeder en hij hebben me geleerd om mijn zekerheid, hoop en vertrouwen alleen op God te baseren. Ik dank God voor de relaties, de wijsheid en het doorzettingsvermogen die hij me gaf. Ik hoop dat deze scriptie bij zal dragen aan zijn Koninkrijk. Soli Deo Gloria

Samenvatting

Deze thesis is een onderzoek naar de juiste houding van de kerk in relatie tot de theologie van Tim Keller en tot de vraag naar participatie vanuit de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning). Hiervoor zijn het boek *Centrum-kerk* van Tim Keller en de WMO gelezen. Hierop is kritisch gereflecteerd met denkrichtingen vanuit de zorgethiek. Daarvoor is met name het boek *Moral Boundaries* van Joan Tronto gebruikt. De centrale vraag in deze thesis is: Wat is de juiste houding van de kerk in relatie tot de WMO – 2014 vergeleken vanuit theologisch en zorgethisch perspectief? Uit de reflectie blijkt dat vernieuwing van het hart belangrijk is. Daarnaast vraagt de WMO om actieve deelname in de maatschappij, een houding van onderlinge verantwoordelijkheid. Omdat een christen weet dat andere mensen ook schepselen van God zijn (Keller), zou hij zorg moeten dragen voor anderen. Belangrijk is om aan de ene kant positief en actief in de cultuur te staan, tegelijk is het goed om niet in de cultuur op te gaan en kritisch te blijven reflecteren. Daarnaast dient een christen rekening te houden met de plaatselijke context en de capaciteiten van de persoon die het in de praktijk moet doen.

Vanuit de zorgethiek zijn er mooie aanvullingen die deze houding aan kunnen scherpen. Tronto geeft goede hulpmiddelen om hieruit te komen met haar vijf fasen van zorg en ‘bijbehorende deugden’. Concluderend kan gezegd worden dat een transformatieve houding het beste is. Actief in, maar niet opgaand in de cultuur. Gekeken naar de eigenschappen van reformatorische christenen valt er nog veel te leren op het gebied van Aandacht hebben voor de noden in deze wereld en het je verantwoordelijk voelen daarvoor.

1. Probleemstelling.

Het maatschappelijk probleem dat centraal staat in deze thesis is vanuit twee perspectieven te benaderen. Enerzijds is er een probleem binnen de maatschappij waar een toenemende behoefte aan zorg ontstaat.ⁱⁱⁱ Vanaf 1 januari 2015 is er op zorggebied veel veranderd in Nederland. Vanaf dit moment zijn de zorgstructuren veranderd. Het gaat er om dat iedereen meedoet en dat we elkaar helpen. Volgens Marja Jager (2012, p.14), Lector samenlevingsvraagstukken aan de Hogeschool Viaa te Zwolle, dienen Familieleden, burens, wijkbewoners en kennissen veel van de zorgtaken over te nemen.

Regelmatig verloopt dit echter niet in goede orde.^{iv} Zorgethisch gezien is het de vraag in hoeverre de gemeenschappelijke draagkracht er is, die door de staat verondersteld wordt.^v Relaties zijn niet altijd vanzelfsprekend en leuk (Tronto, 2010, p.161). Jager vermeldt dat: 'eind negentiende eeuw de overheid niet verantwoordelijk was voor welzijn en zorg, maar diverse particuliere, en religieus gefundeerde instellingen' (Jager, 2012, p.15). Na de Tweede Wereldoorlog is deze taak door de overheid overgenomen. Door middel van de invoering van onder andere de Algemene Ouderdomswet (AOW), de studiefinanciering en de werkloosheidswet veranderde Nederland in een verzorgingsstaat (Jager, 2012, p.16).

De voortgang van de WMO kan gezien worden als een omgekeerd proces. Volgens Jager is dit het proces van een samenleving die gericht is op meer marktwerking, meer vraagsturing, decentralisering en een groeiend beroep op de 'zorgzame samenleving' (Jager, 2012, p.23). De samenleving van nu is echter veranderd sinds de invoering van de AOW. Tonkens en Hurenkamp geven een treffende beschrijving van de processen van individualisering, globalisering en delegitimering.^{vi} Hieruit volgt een samenleving die de auteurs betitelen als: 'de onbeholpen samenleving' (Tonkens en Hurenkamp, 2011, p. 181).

Anderzijds is er een maatschappelijk probleem binnen de kerk. De kerk als instituut heeft zichzelf overleefd volgens Van Peursen (1972, p.24). Volgens godsdienstsocioloog

Dekker wil dat zeggen dat de kerk irrelevant is geworden in twee opzichten. Enerzijds omdat de kerk een georganiseerde vereniging is van gelijkgezinde mensen is geworden en niet meer gericht is op God en op de naaste. Anderzijds stelt Dekker zichzelf de vraag: Als de kerk geen invloed meer uitoefent op de cultuur, en in principe cultuurvolgend is, wat is dan de toegevoegde waarde (Dekker, 2010, p.157-165)? Tot en met de Tweede Wereldoorlog deden kerken veel voor de samenleving. Zo werden ziekenhuizen^{vii} en scholen gesticht en gefinancierd door kerken. Ook droegen kerken zorg voor de armen. (Jager, 2012, p.14). Maar na verloop van tijd werden al deze taken door de overheid overgenomen (Jager, 2012, p.16). Zodoende nam de maatschappelijke relevantie af. De kerk heeft moeite met het vinden van haar taak in deze postmoderne samenleving (Jager, 2012, p.176).

Volgens Dekker heeft de kerk veel van haar functies in de afgelopen eeuwen verloren. In de middeleeuwen stonden de economie, de wetenschap en de cultuur onder opzicht van de kerk. Ook had de kerk de monopolie op de moraal. Nu is dat niet meer zo, zelfs het domein van de geestelijke verzorging is niet exclusief voorbehouden aan de kerk (Dekker, 2010, 184-187). Een veranderde samenleving vraagt om een andere manier van kerk zijn. Dit vraagt dus ook om een andere houding van de kerk. Vanuit de Bijbel^{viii}, maar ook vanuit de geschiedenis, is te leren dat de houding van de kerk cruciaal is voor het voortbestaan en de levendigheid van de kerk. Een van de oorzaken van de groei en de vitaliteit in de beginperiode van het christendom was de open houding tegenover de heidenen (Dekker, 2010, p.36). Christenen moesten en moeten hun identiteit praktisch uitwerken in een omgeving die dit niet noodzakelijk ondersteunt (Paas, 2014, p.10).

De houding van de kerk is nu vaak intern gericht en gericht op het voortbestaan van het instituut (Dekker, 2010, p. 157-162). Reformatorische christenen zien zichzelf als een aparte groep in de wereld die moet overleven, in plaats van als een groep die zich zou moeten mengen om de wereld smaak te geven en te veranderen (Zwemer, 2001, p. 62). De Evangelische Omroep liet in 2012 hier onderzoek naar doen onder christenen. Uit dit onderzoek blijkt dat christenen wel graag door hun gedrag

hun geloof uit willen dragen. Anderzijds blijkt daar nog niet veel van terecht te komen (Jonkheer, Mercx- van Dongen, De Groot & Heeling, 2012, p.45).

Twee zaken vallen hier dus samen. Enerzijds is er de vraag naar meer maatschappelijke betrokkenheid vanuit de zich terugtrekkende Nederlandse overheid, anderzijds verkeerd de kerk in een nieuwe fase waar zij zich nog niet goed raad mee weet. In deze thesis wil ik deze zaken met elkaar verbinden. Bijzonder hoogleraar Diaconie aan de Protestants Theologische Universiteit te Groningen, Herman Noordegraaf heeft dit ook gedaan door middel van een onderzoek naar kritische participatie van kerken in de WMO. Hij heeft in dit onderzoek echter alleen empirisch gezocht naar wat de kerk doet in zeven verschillende plaatsen. Hij heeft wel enkele lezingen gehouden over wat de kerk zou moeten doen, maar dat mist een brede uiteenzetting en wetenschappelijke onderbouwing.^{ix} Ook Marja Jager (Jager, 2013) heeft in haar promotieonderzoek een casestudie gedaan naar kerken en wat zij doen in het kader van de WMO, dit heeft zij uitgewerkt in een artikel. Dit artikel gaat in op wat kerken doen en welke informatie de kerken aanbieden. Deze casestudy is echter alleen empirisch en geeft geen antwoord op de vraag waarom de kerk of een christen iets zou moeten doen. Daarnaast zijn deze studies vooral gericht op de kerk als geheel, terwijl de individuele reformatorische christen met andere vragen te maken heeft. Daarbij spreekt de WMO individuele burgers aan, en geen instituten. In deze thesis wil ik dus onderzoek doen of een reformatorisch christen iets zou moeten doen in de maatschappij met als achtergrond de oproep uit de WMO aan burgers.

2. Hoofdvraag en deelvragen

Hoofdvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek is: Wat is de juiste vanuit theologisch en zorgethisch perspectief de juiste houding van reformatorische christenen tegenover andere mensen in de maatschappij in relatie tot het zorgappiel dat de WMO doet?

Deelvragen

1. Welk appel doet de WMO op een reformatorische christen?

2. Welke houding van de reformatorische christenen tegenover andere mensen in de maatschappij voldoet het meest aan de Bijbelse opdracht, zoals nader uitgewerkt volgens Timothy J. Keller?
3. Welke houding vanuit de Zorgethiek, met name de vijf fasen van zorg van Joan Tronto, kan bijdragen aan de juiste houding van de reformatorische christenen?

Reformatorische christenen:

In deze thesis gaat het regelmatig over 'reformatorische christenen'.^x De reformatorische groep is volgens van Lieburg (2007) een groepering die horizontaal door de kaart van kerkelijk Nederland heen loopt. Christenen die zich tot deze groep rekenen zitten in de Gereformeerde Gemeente in Nederland, Oud Gereformeerde Gemeenten, Gereformeerde Gemeenten, Hersteld Hervormde Kerken, Gereformeerde Bond binnen de PKN en een gedeelte van de Christelijk gereformeerde Kerk. De gemeenschappelijke deler van deze groep is dat ze veel waarde hechten aan de 'bevinding' of ervaring van het geloof. Verder stellen zij dat zij stoelen op de echte, onvervalste leer van de Reformatie. Vandaar de naam reformatorisch.

Van der Meijden (1968, p. 11-12) heeft negen kenmerken opgesteld en hoewel dit al bijna 50 jaar geleden is, is deze analyse nog actueel. Hij noemt een aantal kenmerken waarvan ik die overneem die in dit verband van belang zijn. Zwemer bevestigt deze uitspraken in zijn boekje: 'De bevindelijk gereformeerden'

1. *De uitverkiezing, het onveranderlijke besluit van God wie zalig zal worden en niet.* Door dit als startpunt te nemen van het geloof heeft als effect dat menselijk handelen er niet toe doet, want God heeft alles al vastgelegd (Zwemer, 2001, p.27-30).
2. *De kloof tussen bekeerden en onbekeerden.* Er is een enorme kloof tussen bekeerden en onbekeerden. En een nog grotere kloof tussen kerkleden en onkerkelijken.
3. *De lijdelijkheid als belijdenis van absolute onmacht van de mens.* Dit zorgt er voor dat sociale activiteit en zending / evangelisatie niet van belang geacht worden. De belijdenis is dat een mens een zondaar is en nooit iets goeds kunnen doen voor God, daarbij is de belangrijkste vraag: ben **ik** bekeerd?, dus hoe het met anderen gaat is zo lang nog minder van belang (Zwemer, 2001, p.67).

4. *De berusting dat alles wat de mens overkomt door God gegeven wordt.* Het uitgangspunt is dat alles je overkomt. Dit ondermijnt het menselijk initiatief en dooft de Bijbelse roep om een licht te zijn in de wereld in woorden en daden (Zwemer, 2001, p.88-90). Het gevolg hiervan is dat de nadruk ligt op passiviteit en zelfbehoud en niet op activiteit en zorgen voor anderen. Lang niet alle reformatorische christenen die vandaag leven zullen deze dogma's direct herkennen. Zo iemand kan bijvoorbeeld rationeel afrekenen met het idee van de uitverkiezing, maar alle gevolgen van deze gedachte en het handelen dat hierdoor is geïnspireerd is daardoor nog niet veranderd.
5. *Een scheiding tussen het geloof en de werkelijkheid.* Bij veel christenen, in onder andere de reformatorische groep, is er vaak een verschil tussen de (gepredikte) moraal en de uitvoering in de werkelijkheid. De Evangelische omroep heeft in 2012 een onderzoek laten doen met als titel: 'Leef je geloof in Nederland, zoethouder of smaakmaker'. Daaruit blijkt dat christenen op het gebied van het onderhouden van relaties, schepping nauwelijks in hun gedrag verschillen van de samenleving.^{xi} Een voorbeeld daarvan beschrijft econoom prof. dr. Johan Graafland in zijn artikel met de veelzeggende titel: 'Calvinist heeft moeite met zuivere koffie'. Hij heeft onderzoek uitgevoerd onder christenen naar sociaal verantwoorde consumptie. Daaruit bleek dat reformatorische christenen lager dan niet-religieuze mensen scoorden op dit punt. Zij kochten minder fairtrade producten. Dit is een voorbeeld waarbij de morele waarde van zorgen voor de naaste en voor het milieu niet wordt vertaald naar de politieke keuze van de verdeling van goederen of geld (aankoopbeleid) door het kopen van een fairtrade pak koffie of hagelslag. Van de zorgethiek, en uiteindelijk van Aristoteles, kan het reformatorisch christendom dus leren om het morele en het politieke met elkaar in verband te brengen en geen dualistisch leven te leiden (Graafland, 2014).
- 6.

De reden dat deze groep centraal staat in dit onderzoek zijn de theologische kenmerken van deze groep, die maken dat 'dienstbaar zijn aan de maatschappij' niet in hun aard zit.

3. Doelstelling

Met dit onderzoek wil ik inzichtelijk maken wat de houding van de kerk is ten opzichte van de maatschappij. Ook wil ik reformatorische christenen handvatten geven zodat zij vanuit een diepe overtuiging en een doordachte visie meer in de maatschappij kan gaan staan. De doelstelling van dit onderzoek is om onder reformatorische christenen meer bewustwording te krijgen en een aanzet te zijn tot verder nadenken over dit onderwerp.

4. Methode

Deze thesis is een literatuuronderzoek en opgebouwd aan de hand van de deelvragen. Eerst wordt onderzocht wat het appel van de WMO op reformatorische christenen is. Hiervoor is de Wet Maatschappelijke Ondersteuning uitvoerig bestudeerd. Ook is het beleidsplan van de gemeente Kampen en Amersfoort onder de loep genomen.

Daarna wordt vanuit theologisch perspectief bekeken wat de houding van een christen zou moeten zijn. In de normatieve ethiek gaat het niet om neutrale gegevens, maar probeert de auteur de lezer te overtuigen van zijn zienswijze op het goede. Dit wordt niet altijd in regels gevat. Vaak zijn houdingen ook heel belangrijk. In deze thesis wordt vooral op de houding ingegaan. Hiervoor wordt gekeken naar het werk van Tim Keller. Hij is een invloedrijk theoloog uit New York die al decennialang als pastor een stadsgemeente in Manhattan bestuurt. De eerste reden voor de keuze voor Keller is dat hij, staande in het bruisende hart van de moderne wereld veel ervaring heeft met de relatie tussen kerk en cultuur. Zodoende heeft hij een gedegen visie op de houding van christenen en hoe dit overkomt op niet-christenen of nieuwe christenen.

Zijn de inzichten van een Amerikaanse theoloog uit Manhattan relevant voor de Nederlandse context? Dat is zeker het geval omdat er uit zijn theologische fundering goede lessen te halen omdat ze zo basaal zijn dat ze voor elke christen iets te zeggen hebben. Daarnaast heeft Keller in New York te maken met een geseculariseerde omgeving. Dit is ook het geval in Nederland waar de secularisatie al in een ver gevorderd stadium is (De Hart, 2014). Onder secularisatie wordt dan verstaan het afnemend ledenaantal en de afnemende maatschappelijke invloed van de traditionele christelijke kerken. Een derde reden is dat Tim Keller geen charismatisch figuur is van evangelische signatuur, maar een gereformeerd calvinist. Bij veel reformatorische christenen worden evangelische christenen niet serieus genomen omdat zij volgens deze kring te veel naar wereldse (niet-christelijke) cultuur neigen (De Heer, 2010, p. 70-73).

Een bezwaar tegen het kiezen voor Keller als uitgangspunt voor een goede christelijke

houding zou kunnen zijn dat Keller vooral in een stedelijke omgeving werkt. Daarom zal de concrete uitwerking van zijn aanpak ook vooral relevant zijn voor stedelijke gemeenten. Echter de basis en de drijfveer zijn voor stad en dorp hetzelfde. Verder citeert Keller met instemming veel gereformeerde en puriteinse theologen.^{xii} Ook neigt zijn aanpak meer naar het Europese stijl van gemeenteopbouw dan andere Amerikaanse gemeentestichters. Hij gaat niet voor snelle groei en hij is niet van grootse meeslepende projecten.^{xiii} Vergeleken met andere Amerikaanse gemeenten zoals Willow Creek^{xiv} of Hillsong past deze aanpak beter bij het (reformatorisch) gereformeerde deel van Nederland.

Een laatste argument om toch voor Keller te kiezen is dat hij zijn ervaringen en tips op een unieke manier heeft weergegeven in zijn boek 'Centrum Kerk'. Daarbij is elk hoofdstuk voorzien van Nederlands commentaar door Nederlandse theologen. Dit is een verrijking en maakt het boek nog relevanter. Zodoende is dit boek heel geschikt om te gebruiken als uitgangspunt.

Daarna is gekeken welke handvatten er vanuit de zorgethiek zijn om de houding vorm te geven die in hoofdstuk vijf geformuleerd zijn. Hier zijn de vijf fasen van zorg van Joan Tronto voor gebruikt aangevuld met de visie van zorgethica's Carol Gilligan en Nel Noddings. Voor Tronto is gekozen omdat zij op een praktische manier een goed handvat geeft voor een houding. Daarnaast zijn haar fasen van zorg zo goed als omvattend voor een goede houding van zorgen. Andere zorgethica belichten vooral een aspect van zorgen. Vervolgens is op basis van hoofdstuk vijf en zeven vergeleken wat de leerpunten vanuit de theologie op basis van Tim Keller zijn voor de zorgethiek. In het laatste hoofdstuk worden de deelconclusies naast elkaar gelegd en gevormd tot een antwoord op de hoofdvraag.

5. Het appel van de WMO

5.1 *Eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid*

In dit hoofdstuk komt aan bod welk appel de Wet Maatschappelijke Opvang doet op burgers, en daarmee op reformatorische christenen. De uitgangspunten van de wet WMO zijn te lezen in de aanhef van de wet (Wet Maatschappelijke Ondersteuning, 2014, aanhef). Samengevat luiden ze, dat:

- 1) Burgers een eigen verantwoordelijkheid hebben.
- 2) Van burgers verwacht wordt dat zij elkaar helpen.
- 3) Er nieuwe regels nodig zijn omdat de rechten en plichten voor burgers nu uit balans zijn. Er zijn te veel rechten en te weinig plichten.
- 4) Mensen die echt niet geholpen worden moeten bij de overheid terecht kunnen.
- 5) Burgers dienen zo lang mogelijk zelfstandig te wonen.

Verder is uit de wet op te maken dat de gemeente verantwoordelijk is om een plan te maken met daarin opgenomen het vrijwilligersbeleid. Ook dient de gemeente mantelzorg en vrijwilligerswerk te bevorderen (artikel 2.2.2). Er moet ook rekening gehouden worden met de religieuze overtuiging van de cliënt (artikel 2.3.5 par.5h).

Punt één, twee en vijf gaan over een houding of attitude waarvan verwacht wordt dat burgers die hebben. Dit zijn: een eigen verantwoordelijkheid, hulpvaardigheid naar anderen en zelfstandigheid. Een rapport van Movisie definieert de begrippen die te maken hebben met zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid als volgt (Brink & Van Der Veen, 2013). De betekenis hiervan is echter complex. Ringo Ossewaarde (Brink & Van Der Veen, 2013, p.9). noemt vier verschillende betekenissen van ‘eigen’ verantwoordelijkheid:

- Eigen verantwoordelijkheid als ‘vermogen’: de mogelijkheid om verantwoordelijkheid uit te oefenen, handelingsruimte; “dat lag binnen zijn verantwoordelijkheid”.
- Eigen verantwoordelijk als ‘aansprakelijkheid’: verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van een zelfgemaakte keuze; “ministeriele verantwoordelijkheid”.

- Eigen verantwoordelijkheid als ‘taak’: bij een bepaalde rol of positie hoort een bepaalde verantwoordelijkheid; “dat is jouw verantwoordelijkheid”.
- Eigen verantwoordelijkheid als ‘deugd’: “hij gedraagt zich (on)verantwoordelijk”.

Het rapport formuleert als vraag bij dit begrip: Wat moet of mag ik zelf doen? Onder verantwoordelijkheid kan dus veel worden gevat. Burgers hebben dus het vermogen, de aansprakelijkheid, de taak en de deugd om iets te doen. Van burgers wordt verwacht dat ze elkaar helpen. Deze aspecten van verantwoordelijkheid gelden dus in relatie tot anderen helpen. Het betekent dus dat er een actieve houding gevraagd wordt van burgers. Van hen wordt verwacht dat ze iets doen voor anderen (aansprakelijkheid) en het wordt als hun taak gezien dat ze iets voor anderen doen.

5.2 Wat vraagt de WMO van reformatorische christenen?

In de wet zelf staat niets over reformatorische christenen. De volgende redenen kunnen hier aan ten grondslag liggen: Het is niet het doel van de wet. De titel van de wet is: ‘Wet van 9 juli 2014, houdende regels inzake de gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang.’ Deze wet is er voor bedoeld om de gemeente een kader te geven van regels waarin zij de maatschappelijke zorg kunnen organiseren. Hoe zij dat doen en met welke mensen is aan de verschillende gemeenten zelf. Daarnaast heeft de verhouding tussen kerk en staat invloed op deze kwestie. Hoewel er in Nederland geen strikte scheiding is van (geloof)kerk en staat, is er ook geen vorm van nauwe betrekking door middel van een staatskerk.^{xv} Daarom ligt het niet voor de hand dat de staat de kerk of mensen met een bepaalde geloofsovertuiging om hulp vraagt.

De WMO beschrijft echter voornamelijk welke taken de gemeente heeft gekregen. Hierbij is dus de verantwoordelijkheid gedeeltelijk naar de gemeente overgeheveld. Hoe de gemeente dit in praktijk regelt is aan de gemeente. Daarom is in dit onderzoek ook kort gekeken naar de gemeentelijke overheden, in hoeverre zij een beroep op de kerken doen. Dit is lastiger te onderzoeken en zeker niet voor elke gemeente binnen

het tijdsbestek van deze thesis. Daarom zijn twee plaatsen als voorbeeld genomen om te kijken in hoeverre de overheid daar aanspraak doet.

- **Kampen:** Deze stad is gekozen omdat de religieuze betrokkenheid groot is (55 tot 70 %) ^{xvi}. De burgerlijke gemeente is zich wellicht bewust van de kerk en haar positie, ook heeft de kerk logischerwijze genoeg potentieel om iets te betekenen vanwege haar grote aantal leden. Maar ook in deze gemeente werd geen oproep gedaan richting (reformatorische) christenen. Er wordt een beroep gedaan op de burger, maar verder niet speciaal op instituten of op religieuze groeperingen. ^{xvii}. Ook in de archieven van gemeente Kampen is niets te vinden over een eventuele connectie met de kerk als instituut (zie bijvoorbeeld het WMO- gezondheidsbeleidsplan 2012-2016). Ook daar worden vrijwilligers en mantelzorgers direct aangesproken zonder tussenkomst van een kerk.
- **Amersfoort:** Deze stad is gekozen omdat er een actieve christelijke gemeenschap is. ^{xviii} In het beleidsplan van deze gemeente is iets meer aandacht voor de kerk. Enkele keren komt de kerk ter sprake als organisator voor ontmoetingsplekken in de wijk. De overheid wil aansluiten bij bestaande initiatieven en analyseert dat de kerk hier al iets in doet. Echter ook in dit plan wordt geen actieve oproep gedaan. De gemeente analyseert dat niet alle burgers weten van alle initiatieven en dat dit meer gestimuleerd moet worden. Maar er is geen oproep aan het adres van christenen

Concluderend kan gezegd worden dat de WMO vraagt om een actieve houding van burgers naar medeburgers en ook met betrekking tot zichzelf. Het vraagt om het nemen van verantwoordelijkheid voor de zorg naar zichzelf en naar anderen. Dit wordt ook gezien als taak van de burger. Daarnaast is het zo dat de wet en in het verlengde daarvan de gemeentelijke overheid niet (rechtstreeks) tot reformatorische christenen spreekt. De reformatorische christen wordt dus niet aangesproken in zijn hoedanigheid als christen, maar als burger. Dat betekent echter niet dat hij alleen vanuit zijn hoedanigheid als burger moet reageren. Mantelzorg en vrijwilligerswerk kunnen concreet van een reformatorische christen gevraagd worden. In de aanhef van

de wet wordt ook genoemd dat mensen als medeburgers verantwoordelijk zijn voor elkaar. De WMO doet dus geen beroep op reformatorsche christenen, maar op medeburgers.

Deze conclusie wordt bevestigd door prof. dr. Herman Noordegraaf, buitengewoon hoogleraar diaconie aan de universiteit van Groningen. Kerken zijn volgens hem nauwelijks in beeld bij de uitvoering van de WMO. Zijn oproep is vooral aan het adres van de gemeente om kerken er meer bij te betrekken. Hieruit blijkt dat gemeentes kerken niet actief betrekken bij de WMO.^{xix} Dit is jammer want veel reformatorsche christenen voelen zich meer christen dan burger. Een aanspraak hierop zou dus een groot effect kunnen hebben. De WMO en gemeentes laten hier dus een kans liggen.

6. Een kritische houding vanuit de theologie

De vraag die aan dit hoofdstuk ten grondslag ligt vraagt om een moreel antwoord. ‘Welke houding van de reformatorische christenen tegenover andere mensen in de maatschappij voldoet het meest aan de Bijbelse opdracht, zoals nader uitgewerkt volgens Timothy J. Keller? Hoe kunnen reformatorische christenen op een goede manier deze houding gestalte geven? In dit hoofdstuk gaat het om de tweede vraag en dan vanuit theologisch perspectief. Ik ga na welke houding volgens Tim Keller noodzakelijk is om een goed christen te zijn.

6.1 *Vernieuwing door het evangelie is nodig voor de kerkmensen zelf*

Waarom zou iemand zijn naaste moeten liefhebben? Dat is de vraag die onder de deelvraag van dit hoofdstuk ligt. De vooronderstelling is dat dit moet, maar een belangrijke vraag is waarop dit gebaseerd is. Volgens Keller ligt de basis voor naastenliefde voor een christen in het feit dat hij het evangelie heeft gehoord en aangenomen. Dit goede nieuws (evangelie) is dat een christen gered is van het oordeel, en dat Jezus de relatie tussen God en mensen heeft hersteld (Keller, 2014, p.25). Als dit niet de situatie is van waaruit iemand leeft, dan is vernieuwing nodig volgens Keller. ‘Vernieuwing door het evangelie betekent dat je leven compleet verandert omdat je het evangelie opnieuw ontdekt’ (Keller, 2014, p.51). Het is daarbij belangrijk dat het ook een verandering is met het hart (Keller, 2014, p.54).

Volgens Keller zijn er drie manieren om op God te reageren. 1. Je kunt hem volgen. 2. Je wijst hem af door je eigen zin te doen. 3. Je wijst hem af door precies (proberen) te doen wat hij zegt en daardoor iets te verdienen (credits op te bouwen) (Keller, 2014, p.58). Groep twee en drie handelen allebei uit egoïsme. De ene soort mens doet hedonistisch waar hij zin in heeft en de andere soort probeert bij God iets te verdienen, maar geen van beide doen ze dit uit liefde voor God of de naaste. (Keller, 2009, p.34). Maar het evangelie vernieuwt het hart en het gedrag van de mens (groep een).

God zorgt voor de christen en daarom hoeft hij zich niet meer druk te maken om zijn

eigen ik. Dat is de remedie van de Bijbel tegen zelfzucht, gierigheid en alle andere zonden die ten diepste zijn gebaseerd op onzekerheid en angst. Angst dat je zal verdwijnen en roemloos ten onder gaan. (Ferry, 2013, p. 18-19). God staat door Christus garant voor de christen als persoon. Hij zal niet ten onder gaan (Brink & Campen, 1996, p.270-271). Hij bewaakt hem zodat er niets ergs gebeurt. Zodoende is een christen in principe ontslagen van zorgen. Dit geeft ruimte in het hoofd, het hart, maar ook de portemonnee en de vrije tijd. 'Als gelovigen niet langer hun imago van geslaagde en rechtvaardige mensen moet houden, worden barrières afgebroken die hun relatie belemmerden' (Keller, 2014, p.73).

6.2 *Het belang van de cultuur*

Het is voor de houding van een christen belangrijk dat zijn hart vernieuwd wordt en daardoor ook zijn gedrag. Gaven of deugden zoals geduld, nederigheid, vergevingsgezindheid, vrijgevigheid en behulpzaamheid kenmerken de nieuwe christen en worden niet aangewend voor eigen belang, maar in oprechte liefde tot de ander. Dan kan er echter nog steeds veel misgaan in verhouding tot de maatschappij. Het is een van de grote vragen van het christendom hoe te staan in verhouding tot de hedendaagse cultuur. Volgens Keller (2014, p.172) raakten de kerken rond de jaren 70 de aansluiting met de cultuur kwijt.^{xx} Volgens Dekker (2010, p.105) heeft godsdienst geen betekenis meer in het functioneren van de westerse samenleving. Een open verhouding met de cultuur is dus niet vanzelfsprekend.

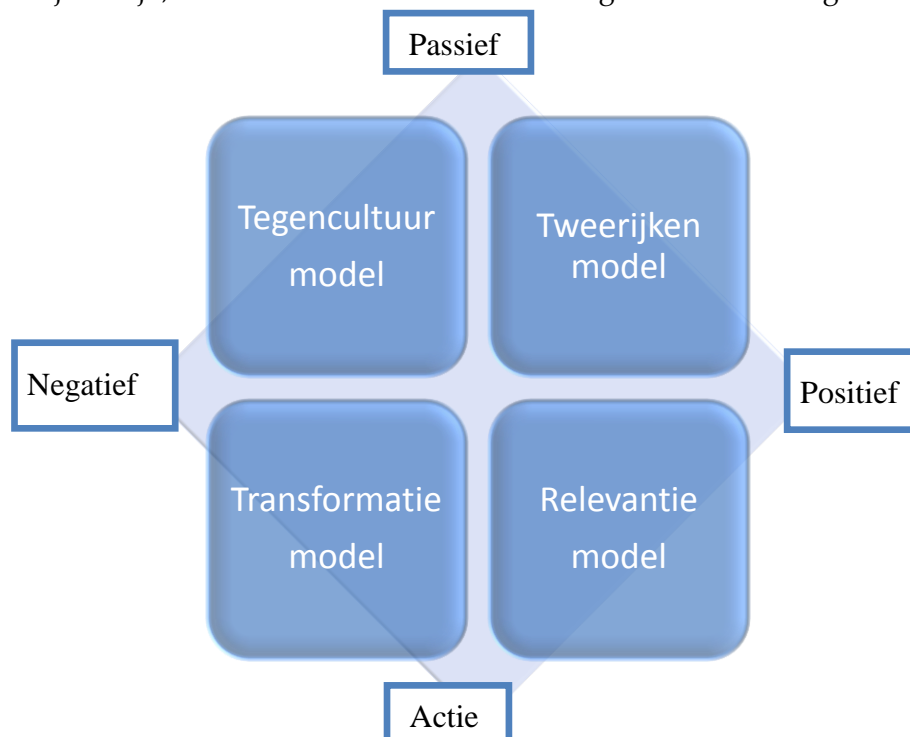
Om te kijken welke houding het beste is om zich tot de cultuur te verhouden is het goed om eerst te onderzoeken welke verschillende modellen er zijn hoe een reformatorische christen zich tot de cultuur kan verhouden. Keller bespreekt in zijn boek vier modellen daarvoor: 1) Het transformatiemodel, 2) Het Relevantiemodel 3) Het Tegencultuurmodel 4) Het Tweerijkenmodel.

1. *Het transformatiemodel* houdt in dat christenen hun beroep op een christelijke manier uitoefenen om zodoende de cultuur te veranderen. Christus is Heer

over heel ons leven, dus ook over ons beroep, welk beroep dan ook (kunst, literatuur, wetenschap, politiek, techniek etc.). Dit model is sterk gebaseerd op het werk van Abraham Kuyper (Keller, 2014 p.178). Een christen moet op alle terreinen van het leven duidelijk christen zijn, dit moeten hij dan ook uitleggen aan de niet-christenen die hij ontmoet. Dat betekent een sterke verbondenheid tussen het geloof en de praktische uitwerking daarvan binnen de werkkring, de buurt, de hele maatschappij. Gevaren van dit model voor de houding van een christen zijn: Een triomfalistische houding, een houding van wij weten het en wij gaan de wereld bekeren en ook de overschatting van de mogelijkheid van het verwezenlijken van een 'aards koninkrijk'.

2. *Het relevantiemodel* gaat er van uit dat het christendom fundamenteel verenigbaar is met de omringende cultuur. Daar is veel van Gods werk in te vinden en daar kunnen christenen bij aansluiten. De cultuur hoeft niet veranderd te worden, God is er al, maar moet alleen ontdekt worden. In dit model is er veel aandacht voor sociale gerechtigheid. Het gevaar bij dit model is dat de kerk zich zo conformeert aan de cultuur dat ze een amateuristische versie wordt van maatschappelijke instellingen. Als het belang van bekering en christelijk geloof geen rol meer spelen verdwijnt het bestaansrecht van de kerk.
3. *Het tegencultuurmodel*. De aanhangers van dit model proberen een contrasterende gemeenschap te vormen tegenover de wereld. Het hemelse Koninkrijk is vooral zichtbaar in de kerk in tegenstelling tot de wereldse koninkrijken. De wereld is verdorven en wordt beheerst door allerlei vijandige machten, er is ook geen hoop dat het beter zal worden. De cultuur moet vooral buiten de kerk worden gehouden. De gevaren van dit model zijn dan ook dat het thema evangelisatie en sociale gerechtigheid weinig of helemaal niet aan de orde gesteld worden. Daarnaast wordt de cultuur en de overheid gedemoniseerd wat een grote belemmering vormt voor het christen zijn in deze wereld.

4. *Het Tweerijkenmodel*. Dit model is geïntroduceerd door Augustinus en verder uitgewerkt door Calvijn. God regeert deze wereld op twee manieren. De ene manier is via het wereldlijke rijk. Dit is de overheid, en deze dient te zorgen voor vrede en rust zodat het geestelijke rijk zijn voortgang kan hebben. Ook dient de overheid christelijke waarden te bevorderen. Daarnaast is er het geestelijke rijk, en dit gaat over het geestelijke deel van de mens, over dit vlak heeft de kerk verantwoordelijkheid. Waar kerkvader Augustinus volgens kerkhistoricus Van der Zwaag (2008, p.287-288) de scheiding legt tussen praktische en geestelijke zaken (met ieder een eigen bestuur) spreekt Keller (op basis van de reformator Johannes Calvijn) over een duidelijke scheiding tussen gelovigen en niet gelovigen. Voor hem behoren alleen de christenen tot het geestelijke rijk en is dit ook verbonden met het dogma van algemene en bijzondere genade^{xxi} (Keller, 2014 p.188). Ten opzichte van het transformatiemodel noemt Keller dat het hier wel heel sterk de taak is om in de wereld te staan, maar niet om er een christelijke draai aan te geven. De manier waarop is wel belangrijk, maar een wetenschapper doet hetzelfde werk, seculier of niet. Gevaren die Keller ziet is dat aanhangers van dit model de kans hebben om de algemene genade belangrijker vinden dan de Bijbel zelf, hoewel dit bij Calvijn, Luther en Augustinus niet het geval was. Een

gevaar van dit model is ook volgens Keller dat dit leidt tot sociale berusting.

Er kunnen bij de besproken modellen twee vragen gesteld worden. In hoeverre is een model positief over de huidige cultuur en in hoeverre is een model actief werkzaam in de cultuur. In het schema wordt dit duidelijk gemaakt. Het transformatiemodel is licht negatief, de cultuur moet beter, maar heel actief. Het relevantiemodel is actief, maar vindt de cultuur al goed. Dus ook positief. Het tegencultuurmodel is tegenovergesteld aan het relevantiemodel. De cultuur is niet goed en we hoeven er ook niets mee. En het tweerijkenmodel is niet uitgesproken negatief over de cultuur, maar vindt ook niet dat je daar als christen heel actief in bezig hoeft te zijn.

6.3 De juiste houding?

Het antwoord op de vraag hoe de houding van een christen moet zijn volgens Keller is niet te geven in de vorm van een absoluut antwoord of een concrete houding. Daarmee zouden we voorbij gaan aan het belang van de context. Ook geeft Keller aan dat er dient gekeken te worden naar de gaven, of capaciteiten van de persoon. Keller geeft dan ook geen eindoordeel met één houding als de beste. Hoewel Keller dus geen positie kiest is deze thesis juist wel gericht op het doel om een positie te kiezen. De verschillende modellen zijn besproken met de diverse voor en nadelen.

Geconcludeerd kan worden dat vernieuwing door het evangelie inhoudt dat mensen vrij zijn van de druk om zichzelf te redden en het imago van goede christenen op te houden. Hierdoor hoeven christenen dus niet in zichzelf gekeerd, of in eigen kring gekeerd te zijn. Er bestaat dus geen noodzaak tot zelfzorg, maar er komt ruimte voor het zorgen voor de ander. Hier past een actieve houding bij. Hierbij past dus het relevantiemodel of het transformatiemodel. Het relevantiemodel kan echter op een bepaalde manier nog berustend zijn. Omdat God werkzaam is in deze wereld hoeven we ons als christenen niet speciaal druk te maken. Dit kan echter de vernieuwing van andere mensen in de weg staan. Door juist te benadrukken dat ook anderen bevrijd kunnen worden is de bewogenheid met de naaste compleet. Naast het lenigen van noden en het bestrijden van onrecht gunt een vernieuwd christen zijn naaste ook een leven dat vrij is van verkeerde dwangmatigheid.

6.4 De Reformatorische christenen in relatie tot de cultuur

Er moet echter nog veel gebeuren voor reformatorische christenen aan dit model voldoen. Hier bespreek ik enige kenmerken die dit proces mogelijk in de weg staan.

- *De uitverkiezing, het onveranderlijke besluit van God wie zalig zal worden en niet. De lijdelijkheid als belijdenis van absolute onmacht van de mens. De berusting dat alles wat de mens overkomt door God gegeven wordt.* Dit zijn drie kenmerken die in hoofdstuk drie genoemd worden. Dit zijn drie punten die elkaar versterken in passiviteit. Reformatorische christenen belijden dat God een besluit heeft genomen en daar niet vanaf wijkt, daarnaast wordt beleden dat de mens tot niets in staat is. Deze uitgangspunten worden bekrachtigd door een de gedachte dat de mens zich moet neerleggen bij wat hij krijgt en niet opstandig moet zijn. Hieruit kunnen we concluderen dat reformatorische christenen een sterke passiviteit hebben ontwikkeld.
- *De kloof tussen bekeerden en onbekeerden.* Het tweede punt is dat er een grote kloof is tussen bekeerden en onbekeerden. (Zwemer, 2001, p.66) Veel reformatorische christenen wonen bij elkaar op de Biblebelt en hebben weinig contact met onchristelijke mensen. (Van Lieburg, 2007) Door het sterke behoudende karakter van de reformatorische christen en snel ontwikkelende cultuur vergroot deze kloof. De cultuur wordt steeds onchristelijker. Dit zorgt er voor een negatieve kijk op de cultuur.
- *De focus op het behoud van jezelf.* Het speelt niet alleen binnen deze kerk, maar zeker ook! Volgens Dekker (2010, p. 208) loopt de kerk het gevaar een doel in zichzelf te worden. Ook een reformatorische christen loopt dus het gevaar doel in zichzelf te worden. Je bent reformatorische christen, omdat je reformatorische christen bent. Daarnaast is het belang van persoonlijk heil in reformatorische kring heel groot. Daarbij is het mede door dat je er zelf niets aan kunt doen en het meestal onzeker is of God je heeft verkozen voor velen

een lange zoektocht. (Zwemer, 2001, p.70-74) Dit zorgt er voor dat de focus vooral naar binnen gericht is. Dit versterkt de passiviteit ten opzichte van de cultuur.

Vaak noemen vooraanstaande personen uit de reformatorische kring de voordelen van het tegencultuurmodel. C.S.L. Janse die lange tijd hoofdredacteur was van het Reformatorisch Dagblad is een vurig voorstander van het in stand houden van de reformatorische zuil (Janse, 1985). Recentelijk heeft Wim Fieret als lector 'versterking identiteitsgebonden onderwijs' onderzoek gedaan naar jongeren binnen de reformatorische kring. Hij kwam tot de conclusie dat ze in te delen zijn in drie groepen. Verbinders, schakelaars en ontkoppelaars.

Verbinder: iemand die op een serieuze manier probeert zijn dagelijks leven te verbinden met de waarden en normen van de Bijbel. Voor hem is de Bijbel dé Bron die voor zijn leven van betekenis is.

Schakelaar: Iemand die switcht tussen de Bijbelse en niet-Bijbelse waarden en normen. Voor hem is de Bijbel een van de bronnen die voor zijn leven van betekenis is.

Ontkoppelaar: Iemand voor wie de Bijbel vrijwel geen betekenis meer heeft voor het dagelijks leven. (Fieret, 2013, p.20)

Interessant is welke parameters Fieret hiervoor heeft gebruikt. Dit zijn: muziekkeuze, interesse voor de preek, uitgaansgedrag, seksualiteit, het kijken naar films. Al deze parameters zijn vragen naar: Wat vindt een jongere van de ge- en verboden die op dit terrein gesteld zijn. Voor Fieret bestaat de christelijke identiteit blijkbaar uit deze zaken. In zijn onderzoek zijn de regels zoals geen popmuziek luisteren en geen films kijken een op een Bijbelse waarden. Hij is blijkbaar op zoek naar de continuïteit van de reformatorische zuil omdat hij mensen die deze waarden overnemen als positieve verbinders waardeert. Dit past ook in het tegencultuurmodel.

6.5 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat reformatorische christenen in sterke mate passief zijn en negatief staan tegenover de cultuur. Zij kunnen dus, de uitzonderingen daar gelaten, ingedeeld worden in het tegencultuurmodel. We kunnen dus concluderen dat

Reformatorische christenen zouden moeten groeien in activiteit. De kans is groot dat een reformatorische geloofsbeleving gekleurd wordt door: angst, twijfel, onzekerheid, gelatenheid, en een zelfgerichte focus. Het goede nieuws is juist tegengesteld.

Blijdschap, zekerheid, maar ook activiteit en naar buiten gericht. De houding van een reformatorische christen zou dus in ieder geval actief moeten zijn in de richting van de maatschappij. Hier blijkt dat voorstanders van het tegencultuurmodel zich willen distantiëren van de maatschappij. We zagen echter dat de kern van het christendom ligt in de vernieuwing van het leven en de gerichtheid op anderen. Het tegencultuurmodel is daarom niet het juiste model. Het transformatiemodel zou meer aandacht moeten verdienen onder reformatorische christenen. Fierets normering van de jongeren is dan ook in mijn ogen niet de juiste. Hij zou geen parameters moeten nemen die vooral de afstand tot de cultuur laten zien, hij zou parameters moeten nemen die de mate van geloof en de relatie met God meten. Abraham Kuyper (1898, p.161-162) verwoordde het zo: 'De kleinheid van de kern deert ons niet, zo die kern maar gaaf, zo ze maar door en door gezond, zo ze maar tintelend is van generatief en uitpersend leven'.

7. Een kritische reflectie vanuit de zorgethiek

Op basis van de voorgaande hoofdstukken kan er gezegd worden dat er in ieder geval een actieve houding dient te zijn ten opzichte van de cultuur (zie hoofdstuk zes). Zorgethische denkers hebben ook over deze materie nagedacht, dat wordt in dit hoofdstuk besproken. Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Met behulp van de vijf fasen van zorg die Joan Tronto heeft uitgewerkt wordt de houding van reformatorische christenen kritisch bekeken en gewezen op de plekken waar aanvulling gewenst is vanuit zorgethisch perspectief. Dit zal aangevuld worden met behulp van de zorgethische denkers Carol Gilligan en Nel Noddings.

7.1 Fasen van zorg

Joan Tronto doceert politieke theorie in Minnesota en heeft zich veel beziggehouden met het thema zorg (care). Ze heeft een grote invloed gehad in de zorgethiek. Daar getuigt het boek 'Moral Boundaries Redrawn' van^{xxii}. De zorgethiek is begonnen vanuit vrouwenstudies. Carol Gilligan heeft in haar boek, 'In a different voice' geanalyseerd dat het vrouwelijk geluid in de ethiek ontbreekt, maar dat is er zeker. Wat de psycholoog Lawrence Kohlberg, met wie Gilligan samenwerkte onderontwikkeld noemt, noemt Gilligan een andere vorm van ethiek. Niet een van rede en abstractie, maar van relatie en contextgevoeligheid (Gilligan, 1982). Tronto gaat hier op door, maar stelt dat het echte probleem uitsluiting is.

Verder in haar boek noemt Tronto een aantal fasen van zorg. Deze zijn heel goed bruikbaar om oplettender te worden richting ethische competenties die daarmee verbonden zijn. Reformatorische christenen zouden hier veel van kunnen leren. Daarom worden deze ethische competenties hier uitgebreid weergegeven. De verschillende fasen zijn hierna omschreven met daarbij een voorbeeld uitgewerkt ter verduidelijking.

1. Caring about (Opmerken) - Je ziet en beseft dat er zorg nodig is. Je ziet en neemt waar dat een oudere mevrouw in de trein onwel wordt. Ze begint te transpireren en krijgt het benauwd.

2. Taking care of (Organiseren) - Je neemt de verantwoordelijkheid en maakt een plan. Je staat op en bedenkt wat je gaat doen voor de vrouw.
3. Care giving (Zorg geven) - Je gaat over tot de daad en geeft de zorg. Je roept de conducteur en belt met 112.
4. Care receiving (Ontvangen) - De zorg wordt door de ander ontvangen. De vrouw wordt gevraagd of de ontvangen zorg haar goed gedaan heeft.
5. Caring with (Zorgen met) Recent heeft Tronto in haar boek *Caring Democracy* deze vijfde fase toegevoegd. De vijfde fase gaat over pluraliteit, communicatie, vertrouwen en respect: solidariteit (Tronto, 2013, p. 35). In dit boek stelt ze de toenemende invloed van het marktmodel aan de kaak en het belang van doordenken van het concept instituties. Hierbij is echter geen speciale deugd zoals ze die gaf in haar boek *Moral Boundaries*.

Bij deze verschillende fasen horen ethische competenties die belangrijk zijn om de zorg te laten slagen. Deze zijn de volgende:

1. Caring about	attentiveness	Aandachtigheid / oplettendheid / attent zijn
2. Taking care of	responsibility	verantwoordelijkheid
3. Care giving	competence	competentie
4. Care receiving	responsiveness	responsiviteit / terugkerende beweging
5. Caring with	pluraliteit, communicatie, vertrouwen en respect: solidariteit	

Attentiveness: Voor de eerste fase is gevoeligheid, aandachtigheid en attentie nodig. De letterlijke vertaling is oplettendheid. Dat is nodig om de noden die er in de wereld zijn op te merken. Als mensen zijn we echter geneigd om deze noden te negeren en juist niet oplettend te zijn. Dat doen we om ons zelf te beschermen want als we bij elke nood de vijf fasen gaan doorlopen dan gaat er iets verkeerd. Tronto citeert Hanna Arendt, die een boek heeft geschreven over het proces van Eichmann (Een nazi die verantwoordelijk was voor de transporten van Joden naar concentratiekampen). Arendt ontdekt iets wat zij noemt 'de banaliteit van het kwaad'. Dat houdt in dat iemand onderdeel van het systeem kan worden en dus zegt: 'Ik doe alleen maar het transport naar de kampen. Daar is in wezen toch niets mis mee?' Dus door de kwade

handeling in kleine stukken te breken worden het allemaal in zichzelf geen hele kwade handelingen. De handeling wordt geïsoleerd uit de context en daardoor lijkt de betekenis te veranderen. Dan is het in dit geval een kwestie van oplettendheid. De cruciale vraag komt aan bod: Weet iemand het 'gewoon' niet, of *wil* hij het niet weten? Is er sprake van ongevoeligheid, of gewilde onwetendheid? En die gewilde onwetendheid, bewust er voor zorgen dat je niet in aanraking komt met noden van anderen, noemt Tronto moreel falen.

Responsibility: Dit is een centraal thema in de ethiek en in de politieke theorie, maar ook een problematisch thema. Verantwoordelijkheid wordt meestal uitgelegd als: De noodzaak om je aan je verplichtingen te conformeren en die te doen. Thomas Hobbes heeft dit uitgewerkt en kwam hierbij uit op het sociaal contract. Ook hij kwam hierbij op de gulden regel, wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook een ander niet. Maar de grondslag hiervan is overlevingsdrang. Volgens Hobbes volgt de mens primair zijn drift tot overleven en dat doet hij door eer en roem te verzamelen, dit zonder aan anderen te denken. Dit gaat dus ten koste van anderen. Maar als iedereen dit doet wordt het een chaos. De gulden regel kan dit reguleren en zorgen dat mensen toch samen kunnen leven (Nullens, 2006, 99-101). Verantwoordelijkheid is in dit opzicht dus geen compassie met het onderwerp of de ander, maar een onderdeel van het 'contract'.

Verantwoordelijkheid in zorgethisch opzicht is meer ambigu en afhankelijk van verschillende factoren. Verantwoordelijkheid is niet gelieerd aan plicht maar aan de nood van de ander. Met andere woorden, de verantwoordelijkheid van fase twee komt voort uit de nood die gezien wordt in fase een, en dus niet uit een voorgeschreven regel of plicht. Nel Noddings voegt hier juist wel de plicht tot zorgen toe. Je bent niet alleen verantwoordelijk, maar je bent ook verplicht om de zorg op te nemen. Het is een opdracht, en daarmee maakt Noddings zorgen tot een morele plicht (Noddings, 1984).

Competence: In de derde fase, die van de handeling gaat het om de competentie. Het is belangrijk om de handeling goed uit te voeren. Als je de eerste twee fasen goed doorloopt, maar strandt in de derde, gebeurt er uiteindelijk nog niets. Het is belangrijk

om de handeling goed te kunnen doen. Vaak wordt er gezegd: 'Ik kan het niet volgens de professionele gedragscodes, daarom is het niet mijn verantwoordelijkheid.' Maar volgens Tronto kan dat niet gezegd worden. Je kunt op zo manier niet je verantwoordelijkheid ontlopen omdat je dan geen recht doet aan de eerste twee fasen die al doorlopen zijn. Het probleem is dat de 'machtigen', de mensen met geld, het zich kunnen veroorloven om af te zien van de derde en de vierde fasen en dat uitbesteden aan mensen met weinig financiële middelen of een etnische minderheid. Een goed voorbeeld daarvan is schoonmaakwerk. Dit is echter juist niet de bedoeling, want dit zorgt voor scheve machtsverhoudingen.

Responsiveness: De zorgethiek is zich in grote mate bewust van de aanwezigheid van kwetsbaarheid en ongelijkheid in relaties. De mens is niet autonoom of zelfverzorgend, maar juist onderling afhankelijk van de zorg van anderen. Zo wordt dat niet altijd gevoeld, maar iedereen is ooit klein geweest, en zonder de zorg van zijn (pleeg)ouder(s) was hij of zij niet geworden die die was.. Zorgen is daarom nooit eenrichtingsverkeer, maar er is ook altijd een terugkerende actie of reactie in de vorm van feedback of een andere vorm. Het is belangrijk dat de zorg niet los geleverd wordt, maar dat er afstemming is tussen vrager en ontvanger. Dat degene die zorg verleent ook kijkt en hoort of de zorg goed is ontvangen. Anders is er het gevaar van een top-down manier van zorg waarbij de geleverde zorg niet relevant is of zelfs leed toevoegt.

Plurality, Communication, trust and respect: solidarity: Dit is het laatste punt wat Tronto later in haar boek 'Caring Democracy' aandraagt. Het is belangrijk volgens Tronto, te bedenken dat het niet alleen om deugden gaat, maar om de relatie, deugden lekken een sterke nadruk op het individuele maar het is juist de bedoeling om de relatie aan te gaan.

7.2 Conclusie

Tronto wijst op een aantal goede punten waar reformatische christenen veel van zouden kunnen leren om goed aan te sluiten bij de competenties die de WMO van

burgers vraagt. De vijf fasen van zorgen vormen een hele mooie aanzet hiertoe. Wat reformatorische christenen vooral zouden moeten leren is attentiveness, aandachtigheid. Uit de beschrijving van reformatorische christenen is gebleken dat ze erg op zichzelf gericht zijn. Deze zelfgerichtheid belemmert de gerichtheid en de aandacht voor anderen. Als een reformatorische christen dus gehoor willen geven aan het zorgappel in de WMO zal hij of zij moeten beginnen met aandachtigheid. Wat zie ik in de wereld om mij heen gebeuren. Dat zal de opmaat zijn naar de volgende fasen van zorg waardoor een reformatorisch christen duidelijk tegemoet komt aan de vraag van de maatschappij, maar ook gestalte geeft aan de bijbelse roeping.

8. Conclusie

De centrale vraag in deze thesis is: Wat is vanuit theologisch en zorgethisch perspectief de juiste houding van reformatorische christenen tegenover andere mensen in de maatschappij in relatie tot het zorgappel dat de WMO doet? **Een vernieuwde, actieve houding met aandacht en verantwoordelijkheid ten opzichte van God, zichzelf en anderen.** De Nederlandse overheid legt door de WMO een taak bij de burgers. Dit doet zij dan wel niet specifiek bij reformatorische christenen, en ook niet met een beroep op christelijke motivatie, maar dat betekent niet dat zij dan niet aangesproken zijn. Om dit goed te doen is echter wel is volgens Keller een *vernieuwd* hart nodig. Het is nodig dat een christen verlost is van een belastend moeten, of de last van prestigedrang. Door het offer van Christus is de christen volgens Keller vrij om anderen te helpen en te bevrijden uit noden (of daar aan begin mee te maken). Hiervoor is wel een *actieve houding* nodig. Daarom vallen het tegencultuurmodel en het Tweerijkenmodel (zoals Calvijn dat leerde) af. Het Transformatiemodel past het beste omdat dit een actieve houding heeft naar zowel de noden van de ander op praktisch, maar ook op geestelijk gebied.

Reformatorische christenen kenmerken zich door nadruk op de uitverkiezing, een sterke scheiding tussen kerk en maatschappij, een sterke focus op zelfbehoud (zowel persoonlijk als institutioneel). De fasen van zorg zijn daarom een zeer welkome aanvulling en een leidraad waar reformatorische christenen veel van kunnen leren om op een goede manier actief te zijn. Het gaat vooral om de eerste en om de derde fase. Gezien de reformatorische geloofsbeleving zijn attentivens (aandachtigheid) en responsibility (verantwoordelijkheid) de moeilijkste fasen. Aandachtigheid is moeilijk vanwege de focus naar zichzelf en de grote scheiding tussen henzelf en de ander. Verantwoordelijkheid is moeilijk vanwege de onbetrokkenheid (tekort aan aandacht), maar ook vanwege de belijdenis dat God alles moet doen.

9. Literatuur

De geciteerde Bijbelsteksten zijn genomen uit de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap; NBV 1951

- ~ Brink, G. van den, Campen, M. van, Graaf, J. van der (1996). *Gegronsd geloof, kernpunten uit de geloofsleer in bijbels, historisch en belijdend perspectief*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- ~ Dekker, G. (2010). *Heeft de kerk zichzelf overleefd? Beschouwingen over de rol van de kerk in de moderne samenleving*. Zoetermeer: Meinema.
- ~ Ferry, L. (2013). *Beginnen met filosofie. Met andere ogen kijken naar je leven*. Amsterdam: Singel Uitgeverijen.
- ~ Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Boston: Harvard University Press.
- ~ Hart, J., de (2014). *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- ~ Heer, de, J.M.D. (2010). Evangelische invloeden in reformatorische kerken. In J. van der Knijff - Schouten (red.). *Evangelisch en reformatorisch, een wereld van verschil?*, p. 53-77. Kampen: de Groot Goudriaan.
- ~ Heijst, A. van, Derks, M., Monteiro, M. (2010). *Ex Caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19^e en 20^e eeuw*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- ~ Hurenkamp, M., Tonkens, E. (2011). *De onbeholpen samenleving. Burgerschap aan het begin van de 21ste eeuw*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- ~ Jager - Vreugdehil, M. (2013). Kerken en de ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2 (4), p. 79-98.
- ~ Jager - Vreugdehil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet Maatschappelijke Ontwikkeling en de praktijken in buurten, mantelzorgorganisaties en kerken*. Amsterdam: Vossiuspers UvA, Amsterdam University Press.

- ~ Janse, C.S.L. (1985). *Bewaar het pand: De spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*. Houten: Den Hertog.
- ~ Jonkheer, B., Mercx- van Dongen, L., Groot, M. de, Heeling, A. (2012). *Zoethouder of smaakmaker? Een beschouwing van Leef je Geloof in christelijk Nederland*. Rotterdam: Blauw Research.
- ~ Keller, T.J. (2009). *De vrijgeveige God. Recht naar het hart van het christelijk geloof*. Franeker: Uitgeverij van Wijnen.
- ~ Keller, T.J. (2010). *Centrum-kerk. het evangelie midden in je stad*. Franeker: Uitgeverij van Wijnen.
- ~ Kuyper, A. (1898). *Het Calvinisme: Zes Stonelezingen*. Kok: Kampen.
- ~ Lieburg, F. van (red.). (2007). *Refogeschiedenis in perspectief. Opstellen over de bevindelijke traditie*. Heerenveen: Uitgeverij Jongbloed.
- ~ Meijden, A. van der. (1968). *De zwartekousenkerken, portret van een onbekende bevolkingsgroep*. Utrecht: Ambo.
- ~ Noddings, N. (1984). *Caring: A feminine approach to ethics and moral education*. Berkeley: University of California Press.
- ~ Paas, S. (2014). *Vreemdelingen en priesters: Christelijke missionaire identiteit in seculier Europa*. (Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen.) Kampen: Theologische universiteit Kampen.
- ~ Peursen, C.A. van (1972). *Het is niet vanzelfsprekend! Beschouwingen over de functie van de kerk*. Kampen: Kok.
- ~ Tronto, J. (1993). *Moral Boundaries, a political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- ~ Tronto, J. (2010). Creating caring institutions: Politics, Plurality, and Purpose. *Ethics and social welfare*. 4 (2), p. 158-169.
- ~ Tronto, J. (2013). *Caring democracy, Markets, equality, and Justice*. New York: New York University Press.
- ~ Zwaag, K. van der (2008). *Augustinus, de kerkvader van het westen, zijn leven, zijn werk, zijn invloed*. Heerenveen: Uitgeverij Groen.

Overige geraadpleegde bronnen:

- ~ Fieret, W. (2013). *Verbinders, schakelaars & ontkoppelaars in mijn klas*. Amersfoort: Hoornbeeck College.
- ~ Graafland, C. (2014). Calvinist heeft moeite met zuivere koffie. **Reformatorisch dagblad**, 18 oktober 2015
- ~ Zwemer, J.P. (2001). *De bevindelijk gereformeerden*. Kampen: Kok.

Eindnoten

ⁱ Deze wet van de tien geboden die beschreven wordt in exodus 20, de Bijbel, is in eerste instantie gegeven voor het Joodse volk. In de christelijke traditie heeft deze wet altijd een grote rol gespeeld. Enerzijds als leefregel, anderzijds om een mens te laten zien dat hij niet perfect voor God kan leven. En aangezien God dat wel wil is Christus nodig om deze relatie te herstellen, de wet is in deze zin een spiegel. (Zwemer, 2001, 71-74) Onder reformatorische christenen wordt met behulp van de behandeling van de Heidelbergse Catechismus waar in de zondagmiddag uit gepreekt wordt deze twee functies uitgebreid belicht. (<http://www.online-bijbel.nl/catechismus/overzicht/>) (1 december 2015)

ⁱⁱ Er was een wet dat je van elk product tien procent belasting betaalde.

ⁱⁱⁱ De vraag wordt groter door toenemende kennis in de gezondheidszorg en de vergrijzing <http://www.zorgvoorbeter.nl/ouderenzorg/hervorming-zorg-cijfers-vergrijzing.html> (5 september 2015) Het aanbod wordt tegelijk kleiner door een afnemende beroepsbevolking. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/piramide-fx.htm> (5 september 2015). In het verloop van de grafiek die doorspeelt tot 2060 is te zien hoe de verhouding tussen de groep 65- en 65+ een grote verschuiving maakt. Er komen minder werkenden (premiebetalers) tegenover meer ouderen (premie- en zorgontvangers).

^{iv} <http://www.ouderenjournaal.nl/home/2015/08/02/de-tien-grootste-zorgproblemen-van-2015/> (6 augustus 2015) Op nummer 1 staat de PGB-wijziging, en op nummer twee staat de decentralisatie van de zorg naar de gemeente als grootste zorgprobleem van 2015. Ook komt in de punten naar voren dat er veel ontslagen vallen als gevolg van de herverdeling. Ook een gevolg is dat huishoudelijke hulp in veel gevallen worden stopgezet (nummer 9). Daarnaast heeft het Nationaal Meldpunt Ouderenzorg onderzoek gedaan naar de transitie in de zorg in relatie tot ouderen. Een van de bevindingen uit het rapport is: 'De rode draad in de meldingen is de vanzelfsprekendheid waarmee gemeenten uitgaan van ondersteuning door kinderen en geen rekening houden met gegevens als reisafstand, werk, kleine kinderen, leeftijd van de mantelzorgers – vaak partners of kinderen die zelf al op leeftijd zijn.'

^v <http://www.socialevraagstukken.nl/site/2013/05/12/wie-wil-zich-nu-laten-douchen-door-de-buurman/> (30 oktober 2015)

^{vi} Delegitimering betekend volgens Hurenkamp & Tonkens (2011, p.71) dat de burgers zich niet willen laten besturen en niet willen besturen. Dit is volgens hen een tekort aan burgerschap.

^{vii} Te denken valt aan de namen van bijvoorbeeld: St. Jansdal te Hardewijk en het St. Antonius Ziekenhuis in Utrecht, het Onze Lieve Vrouwe ziekenhuis in Amsterdam. e.d.

^{viii} De apostel Jakobus zegt hiervan: *Zo is het ook met het geloof: indien het niet met werken gepaard gaat, is het, op zichzelf genomen, dood.* Jakobus 2:17

^{ix} Inleiding op de studiedag Kerken en WMO op vrijdag 3 oktober 2014 'Kritische participatie: herbezinning op de rol van de kerken in de samenleving. En: Kerken en WMO - een zoektocht (deze lezing kreeg ik van hem via de email, hier is geen datum en plaats aan verbonden)

^x Betekenis nr. 5 in van Dale Groot woordenboek, dertiende uitgave. In deze thesis is bewust gekozen om niet de kerk als instituut te benaderen, maar als een groep gemeenteleden.

^{xi} http://static.eo.nl/fileadmin/bestanden/geloven/EO_Leef_je_Geloof_in_Nederland_01.pdf (19

november 2015) p.29

^{xii} O.a. Herman Bavinck, Johannes Calvijn, Ph. J. Hoedemaker, Abraham Kuyper (13 keer), Maarten Luther. Daarnaast citeert hij regelmatig theologen uit de puriteinse traditie

^{xiii} http://www.redeemer.com/learn/about_us/redeemer_history/ (15 september 2015)

^{xiv} <http://www.willowcreek.com/about/> (15 september 2015)

^{xv} Wytze van der Woude legt op de website van het Montesquieu instituut uit wat hij hier mee bedoeld. Vanaf het begin is de verhouding tussen kerk en staat zoals die geregeld werd door Napoleon gericht geweest op gelijke behandeling. Zo bekostigd de Nederlandse overheid ook religieuze scholen, allen zonder onderscheid. Verder is er over en weer bemoeienis, bijvoorbeeld het verbod op onverdoofd slachten, andersom daagt bijvoorbeeld de PKN de Nederlandse staat voor de rechter vanwege het niet nakomen van haar taak op het gebied. Dit in tegenstelling tot in Frankrijk waar kerk en staat strikt gescheiden. http://www.montesquieu-instituut.nl/id/vj85ny73d6p4/scheiding_van_kerk_en_staats_in_nederland

^{xvi} http://www.bd.nl/polopoly_fs/1.4584011.1413549755!/menu/standard/file/relegieuzekaart.pdf (15 september 2015)

^{xvii} Beleidsplan WMO Gemeente Kampen 2014-2017

[file:///C:/Users/Gebruiker/Downloads/Beleidsplan decentralisaties jeugd, zorg en werk - _definitief.pdf](file:///C:/Users/Gebruiker/Downloads/Beleidsplan_decentralisaties_jeugd_zorg_en_werk_-_definitief.pdf) (21 september 2015)

^{xviii} <http://rvk-a.kerkpleinamersfoort.nl/> (21 september 2015)

^{xix} <https://www.movisie.nl/artikel/betrek-kerken-meer-wmo> (21 september 2015)

^{xx} De cultuur is in dit geval het geheel van geestelijke verworvenheden van het Nederlandse volk. Het gaat zeker om de mensen zelf, maar dan in relatie tot hoe zij tegen de wereld aankijken en hoe hun denkwereld is. Maar ook is cultuur de wetenschap, en elk vakmanschap dat uitgeoefend wordt.

http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=cultuur&lang=nn#.VgU8KN_tmko (25 september 2015)

^{xxi} Algemene genade is de goedheid van God aangaande alle mensen en schepselen. De bijzondere genade is de speciale zorg van God voor de gelovigen.

^{xxii} <http://zorgethiek.nu/moral-boundaries-redrawn-the-significance-of-joan-trontos-argument-for-political-theory-professional-ethicsand-care-as-a-practice> (20 september 2015)